

Маша З. ПЕТРОВИЋ ГУЈАНИЧИЋ
Ирена М. СЕЛАКОВИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за хисторију

masa.gujanicic@filum.kg.ac.rs
irena.selakovic@filum.kg.ac.rs

ПРЕКО СУНЦА ДО ЗВЕЗДА: ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ СА ЛЕКСЕМАМА СУНЦЕ/SOL И ЗВЕЗДА/ESTRELLA У СРПСКОМ И ШПАНСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет анализе овог рада представљају фразеолошке јединице које у свој састав укључују лексеме *сунце/sol* и *звезда/estrella* у српском и шпанском језику. У оквиру овог рада термин *фразеолошка јединица* интерпретирамо у ширем значењу, тј. у анализу укључујемо све оне врсте устаљених конструкција речи које представљају предмет истраживања фразеологије у ширем смислу. Прикупљена грађа ексцерпирана је из више фразеолошких као и из речника опште намене у српском и у шпанском језику. На основу добијених резултата закључено је да се обе анализиране лексеме показују као врло продуктивне за настанак фразеолошких јединица и да су значења која развијају често са позитивном, али неретко и са негативном конотацијом. Тако су нека од значења која носе фразеолошке јединице са лексемом *сунце/sol* 'обрадовати се некоме', 'бити јасан, чист, праведан', 'доћи некоме боља времена/срећа', али и 'не дати некоме мира', 'доживети непријатност/несрећу', 'тражити сопствену корист', па чак и 'умрети'. Када су у питању фразеолошке јединице са лексемом *звезда/estrella*, нека од значења која се региструју су 'имати/немати среће', 'сањарити', 'угађати', 'претерано хвалити', 'зацртати немогуће', итд. Када је у питању фразеолошка еквиваленција у језичком пару српски-шпански, анализа је показала већи степен еквиваленције код израза са конституентом *звезда/estrella* од оних са *сунце/sol*.

Кључне речи: фразеолошке јединице, српски језик, шпански језик, сунце, *sol*, звезда, *estrella*

Уводна разматрања

Велики број научних радова, чланака, докторских дисертација и монографија сведочи томе да фразеолошка истраживања, како контрастивна, тако и она једнојезичка, привлаче велику пажњу научника широм света у последње две, три деценије. Готово да нема језика, а ни језичких компоненти које нису изучаване са фразеолошког аспекта. Међутим, из неког непознатог разлога, лексеме *сунце* и *звезда* и даље остају у сенци лингвистичких радова. Веома је мали број истраживања у којима се анализира идиоматски значај ових лексема, иако су, како Јакоп (2018: 149) наводи, „ове речи продуктивне у стварању идиома у словенском, али и другим језицима”. Рад ауторке Јакоп под називом „Компоненте космоса у словеначкој фразеологији” (*Sestavine kozmosa v slovenski frazeologiji*) из 2018. године један је од ретких радова у коме се поред осталих компоненти космоса испитује фразеолошки потенцијал вишезначних лексема *звезда* и *сунце* и долази до закључка да оне у словеначком језику развијају многа метафоричка и метонимијска значења. Ову тврдњу потврђује и Сирлотов речник симбола. Сирлот (1992: 198) наводи да звезда као сјај у тами представља симбол духа, али и да „веома ретко има једно значење и скоро увек се појављује под аспектом вишеструкости”. У речнику се објашњава да у таквом схватању вишеструкости „звезда симболизује духовну војску борећи се против мрака и у том смислу је

универзални амблем” (Сирлот 1992: 198). Због тога ни мало није необично да у многим језицима, па и српском, постоје фигуративна значења којима се звезда представља као духовни компас – *звезда водилца*. Поред тога што су симболи духа, звезде су посебно симболи сукоба између духовних снага, светлости и материјалног, односно мрака (Гербран и Шевалије 2009: 1120).

Ауторка Хрњак у свом раду „Небо и небеска тијела у хрватској и руској фразеологији” (2008) у први план истраживања поставља компоненте *небо* и *небеска тијела* међу којима се као најпродуктивније у фразеолошком смислу издвајају *сунце*, *месец* и *звезде*. Поредиши хрватски и руски језик, ауторка у оквиру фразеологије ове компоненте интерпретира као феномене чије се симболичко значење поистовећује са нечим божанским, често недостижним и које је у опозицији за земаљским (Хрњак 2008: 89). У прилог томе говори и представљање *сунца* у речницима симбола као извора светлости, тоpline и живота, док његови зраци представљају небеске утицаје које прима земља (Гербран и Шевалије 2009: 898). Сирлотов речник симбола у неким приликама тумачи компоненту *сунце* „као директног наследника и сина бога неба” (Сирлот 1992: 416). Компонента *небо* и *сунце* стоје у породичном односу отац – син. Са једне стране *небо* као бог и отац „све види и, последично, све зна”, док је, са друге стране, *сунце* као син „својим младалачким карактером асимилирано са јунаком” (Сирлот 1992: 416). Управо из тог разлога, хероји су уздигнути до соларног ранга и чак поистовећени са сунцем (Сирлот 1992: 416). Колика је важност Сунца потврђује нам и Коперников хелиоцентризам као систем у чијем се средишту налази Сунце, око кога се врти Земља, али и све остале планете. Самим тим, управо се на основу положаја Сунца одређује положај свих осталих планета, па је тако нпр. планета Земља „трећи камен од Сунца”.

Поред поменутих радова, наилазимо и на један рад из 2020. године под називом „*Месец* у фразеологизмима у савременом албанском, грчком и српском језику” (Мутавцић, Кријежи, Сивачки 2020), у ком се изучавају подударности и неподударности на морфосинтаксичком и семантичком нивоу између фразеологизама који садрже лексему *месец* у албанском, грчком и српском језику. Аутори такође пружају увид и у етно-митолошко контрастирање.

У шпанском језику, са друге стране, не проналазимо истраживања која су се засебно бавила било којом од врста фразеолошких јединица које у свој састав укључују неко небеско тело, већ су се оне евентуално спорадично провлачиле кроз нека друга истраживања, те нас је то и навело да се детаљније позабавимо овом темом. Додатан допринос овог рада представља контрастирање два језика – српског и шпанског.

Методологија рада

Главни предмет овог рада чини анализа фразеолошких јединица које у свом саставу садрже лексему *сунце/sol* и *звезда/estrella*, као и поређење њихових значења у српском и шпанском језику.

Циљ нам је да, са једне стране, контрастивном анализом утврдимо да ли постоје и, уколико да, који степени преводне еквиваленције се јављају међу фразеолошким јединицама у српском, односно шпанском језику. Са друге стране, уколико у српском или шпанском језику за дату фразеолошку јединицу не постоји одговарајући еквивалент, покушаћемо да понудимо адекватно преводно решење узимајући у обзир културолошке разлике између језика који се пореде.

За потребе израде овог рада грађа је ексцерпирана из фразеолошких као и из речника опште намене у српском и у шпанском језику. Консултовани фразеолошки речници у српском језику су 1) *Српско-француски речник идиома и изрека* Бошка Милосављевића, 2) *Речник ојшћих фраза и израза* Милутина Стојановића и 3) *Мали српски фразеолошки речник* Ђорђа Оташевића, док су у шпанском језику то 1) *Фразеолошки речник савременог шпанског језика* чији су аутори Фернандо Барела и Уго Кубарт, 2) *Речник изрека и усђаљених фраза* Алберта Бујтрага, 3) *Речник шпанске фразеологије* аутора Хесуса Кантере Ортиса де Урбине и Педра Гомиса Бланка и 4) *Речник наро-*

дних и учених пословица, изрека, модизама, израза и пословичних фраза Хосеа Марије Сбарбија и Осуне. Будући да су у анализу укључене и паремије као једна од подврста фразеолошких јединица у ширем смислу, консултоване су и збирке пословица, и то *Српске народне пословице* Вука Караџића за српски језик и *Вишејезична збирка пословица* за шпански језик. Када су у питању речници опште намене, у српском су коришћени 1) *Речник Маџице српске* и 2) *Речник српскохрватскога књижевног језика*, док је у шпанском коришћен *Речник Шпанске краљевске академије*. Такође је консултован и једини релевантан двојезични речник близак релацији којом се бави овај рад, а то је *Шпанско-хрватски рјечник* Војмира Виње.

Више различитих речника коришћено је како би се прикупио што већи и што релевантнији корпус, а битно је напоменути да је одређени број фразеолошких јединица регистрован у више речника, док је било и оних фразеолошких јединица забележених у само једном од консултованих речника, али смо мишљења да то не умањује њихов значај, већ је само питање колико су обухватни речници у питању.

Из предмета рада уследили су следећи истраживачки задаци:

- 1) Детекција и прикупљање грађе из фразеолошких као и из речника опште намене у српском и у шпанском језику;
- 2) Класификација фразеолошких јединица које у свој састав укључују лексеме *сунце/sol* и *звезда/estrella* у српском, односно шпанском језику;
- 3) Успостављање еквиваленције између два језика на основу анализираних фразеолошких јединица тамо где је то било могуће;
- 4) Нуђење адекватног преводног решења за фразеолошке јединице које нису уочене у српском, односно шпанском језику (проналажење одговарајућег семантичког парњака).

Фразеолошке јединице са лексемом *сунце/sol*

Сунце као највећа и најсјајнија од свих звезда представља извор живота на земљи. Без његове топлоте и светлости не би било ни биљног ни животињског света, па самим тим ни људи. Управо из тог разлога је јасно и очекивано да ће највећи број фразеолошких јединица са лексемом *сунце/sol* развити значења са позитивном конотацијом. Оно што са друге стране изненађује је податак да за мали број регистрованих фразеолошких јединица у српском језику можемо да пронађемо еквиваленте у шпанском који би били сличног лексичког састава, и обратно.

Једна од ретких фразеолошких јединица за коју налазимо потпуни еквивалент је паремија *Нема ништа ново под сунцем*, али будући да је у питању паремија библијског порекла, јасно је да ће она постојати у великом броју језика којим говоре хришћански народи, па тако у шпанском имамо паремију *Nada (hay) nuevo (de)bajo (d)el sol* (досл. 'Ништа ново нема испод сунца'¹) која се региструје и у варијанти *Debajo del sol no hay cosa nueva* (досл. 'Испод сунца нема нове ствари').

То је такође случај и са поредбеним фраземом *ser una cosa más clara que el sol (de mediodía)* (досл. 'бити нека ствар јаснија него сунце (у подне)') чији би еквивалент у српском био 'јасно као сунце', али и 'јасно као дан'. Иако је друга варијанта фреквентнија у употреби, и у њој се између редова спочитава сунце, будући да дан траје од тренутка изласка до тренутка заласка сунца, односно докле је сунца, дотле је и дана. Са овим поредбеним фраземом можемо повезати и фразем из српског језика *чисти као сунце/суза*, који развија чак три значења: 1) потпуно чист, без икаквих примеса; 2) јасан, неоспоран; 3) праведан, поштен, моралан, неукалан, невин.

Парцијалну еквиваленцију проналазимо код израза *ser un sol con uñas* (досл. 'бити сунце са ноктима') чији би еквивалент у српском био *зубаито сунце*, а разлика се огледа у употреби

1 За сваку фразеолошку јединицу из шпанског језика у загради се наводи њен дослован превод.

различитог соматизма. Наиме, тамо где у шпанском језику имамо 'нокте', у српском имамо 'зубе', али значење које носе је исто, тј. користе се да означе 'хладно сунчано време праћено мразом', односно Сунце које наизглед греје, а заправо гребе (у шпанском), тј. уједа (у српском). Наведени фразем се у шпанском језику користи и када желимо неку жену да окарактеришемо као лепу, али изузетно наметљиву.

Паремија књижевног порекла *Aún hay sol en las bardas* (досл. 'Још увек има сунца на пучини'), која води порекло од Сервантесовог *Дон Кихота*, а користи се да значи да 'још увек има наде' и која је мотивисана оптимистичким ставом да док год постоји макар и зрак сунца постоји и нада, као еквивалент у српском језику има *шрачак наде*, али и *шрачак сунца* што би било адекватније уколико бисмо желели да се држимо сличног лексичког састава. Такође бисмо као еквивалент могли да понудимо и фразем *нису све лађе пошонуле*, којим се изражава идеја да одређена нада још увек постоји, а сличност у лексичком саставу би се у овом парњаку огледала у чињеници да у оба језика региструјемо лексеме које се везују за поморство – 'пучина', 'лађа', 'тонути'. У српском језику постоји још један фразем позитивног темпоралног значења који гласи *док је (шече, шраје) сунца и месеца* којим се означава нешто што ће трајати 'вечно, увек, заувек, вечито', попут сунца и месеца који постоје од настанка света. Оптимистички став изражава се и у устаљеним конструкцијама *сунце ће доћи/синути* и *на наша враћа* у значењу 'и ми ћемо дочекати боља времена, срећу' и *после кише увек долази сунце/гуђа* (иако га не проналазимо забележеног у консултованим речницима) којим се изражава да ће после одређеног лошег периода по неписаном правилу уследити добар.

Фразем *no dejar (una persona) a alguien (ni) a sol ni a sombra* (досл. 'не пустити (неко) некога ни на сунце ни у сенку') који носи значење 'не дати некоме мира, не одвајати се од некога' у српском има свој еквивалент у фразему *пратићи некога као сенка*. Иако у српској варијанти немамо лексему *сунце*, јасно је да се она налази скривена у лексеми *сенка*, будући да без сунца нема ни сенки.

Поред синонимних, за нашу анализу занимљиви су и антонимијски састави фразема у српском и шпанском језику. У складу са тим, фразем *изаћи/изнећи на сунце* има два различита значења: 1) 'објавити, обнародовати, изнети у јавност', али и 2) 'изаћи из затвора'. У шпанском језику фразем *meter a alguien donde no vea el sol* (досл. 'ставити некога тамо где не види сунце') значи 'затворити некога у тамницу'. Иако су облици ова два фразема у антонимијском односу због глагола 'изаћи' и 'затворити', компонента *сунце* још једном доказује да у највећем броју случајева носи позитивну конотацију, као и да стоји у супротношћу са компонентом *шама*. Потенцијално преводно решење у српском језику могао би да буде и фразем *не видети белог дана/сунца* који је у фреквентној употреби у савременом језику, а чије значење се везује за особе које имају доста посла и не стижу да виде белог дана/сунца, што метафорички такође може бити представљено као својерстан вид затвора.

У српском језику такође проналазимо и неколико фразеолошких јединица које би се могле сматрати уобичајеним/свакодневним/рутинским формулама, будући да је њихова употреба резервисана за одређене друштвене ситуације и контексте, па се тако *Сунце га (о)грејало!* и *Тако по сунцу весело ходио!* користе у ситуацијама када некоме хоћемо да пожелимо срећу у животу, док се *Сунце му бојје (жарко, калајисано)!* користи као псовка. Све наведене конструкције одликују се екскламативном интонацијом.

У ситуацијама када фраземи са компонентом *сунце* носе негативну конотацију, уз њу ће у највећем броју случајева стајати одговарајући придев који ће бити носилац тог негативног значења. Тако бележимо фразем *црно сунце му грануло*, који има значење 'доживети нешто врло непријатно'. Дати фразеологизам стоји у антонимијском односу са фразеологизмом *грануло му сунце* који носи значење 'обрадовати се некоме', али у свом саставу не садржи придев који би био

носилац негативног значења. Овде се компонента *сунце* заправо пореди са особом коју смо једва чекали да видимо. Што се тиче шпанског језика и фразема који носе негативну конотацију, наилазимо на фразем (*hacer un sol de justicia* (досл. 'грејати праведно сунце') који користимо када желимо да нагласимо да је сунце „веома јако”, односно да је изузетно вруће, због чега околина постаје неподношљива, опресивна, па чак и тешка за дисање. Консултовани речници српског језика не бележе фразем који би имао приближно значење, али је често у употреби колоквијални израз *уби ме сунце* којим се казује да је претопло. Ипак, можемо рећи да је број фразема са компонентом *сунце* у негативном контексту занемарљив.

Колико је битно да сунце греје потврђује и фразем *док (некога) сунце греје* који има значење 'док је неко жив, док живи', али и десидеративне варијанте *да и мене сунце огреје* у значењу 'да и мени (теби, нема итд.) срећа дође, осмехне се', као и већ поменути формула *Сунце га (о)грејало!*, која значи 'нека му је срећно, срећан био'. Важност сунчеве топлоте посебно се наглашава у поредбеном фразему *чекати (очекивати) (некога, нешто) као озебао сунце* чије је значење 'жељно, с нестрпљењем чекати некога, нешто'. Промрзла особа, наима, никога са већом чежњом не ишчекује него управо сунчеве зраке.

Компонента *сунце* која у многим метафоричким значењима представља и 'нови почетак' у српском језику се јавља и у фразеолошким јединицама којима се изражава управо то значење. Наима, фразем *где ме је прво огрејало сунце* односи се на географско подручје нечијег рођења и самим тим је симбол почетка живота. У вези са тим, слично значење развија и фразем *угледати сунце* који значи 'родити се'. Занимљиво је да у српском језику имамо фразем који стоји у антонимијском односу са наведеним фраземом и гласи *заспати (заћи) сунце коме*, а има два значења: 1) доживети велику несрећу и 2) умрети. На основу досадашње анализе можемо да приметимо да лексички антонимијски парови *изаћи сунце / заћи сунце* и *родити се / умрети* стоје у кореспондентном синонимском односу *изаћи сунце / родити се* и *заћи сунце / умрети*. И у шпанском језику проналазимо фразем којим се изражава крај живота, тј. смрт, али се у њему уместо еуфемизма 'заспати / заћи сунце' експлицитно користи глагол 'умрети' (*morir*), па он гласи *morir uno sin luz, sin sol y sin moscas* (досл. 'умрети неко без светла, без сунца и без мува'). Значење које носи наведени фразем је да онај ко, између осталог, остане без сунца, заправо умире сам, напуштен од стране свих, а еквивалент који нуди Виња је 'цркнути као пас'.

Када желимо да се обратимо некоме кога много волимо, у српском језику ћемо веома често употребити фразем *бити нечије сунце*, који, на наше велико изненађење, нисмо пронашли забележен ни у једном од консултованих речника српског језика. Међутим, овај фразем је један од најзаступљенијих, јер се њиме из милоште свакодневно обраћамо члановима породице, пријатељима, партнеру, па чак и кућним љубимцима. Шпански речници бележе две варијанте овог фразема, а то су *ser un sol* (досл. 'бити сунце') и *como un sol* (досл. 'као сунце'). Први наведени фразем из шпанског језика најчешће се комбинује са придевом 'згодна' (*guapa*).

Речници шпанског језика бележе и фразем *arrimarse/inclinarse/estar (una persona) al sol que nace/más calienta* (досл. 'приблизити/нагнути се/бити (неко) сунцу/е које се рађа/највише греје'), чије значење би могло да се схвати као 'тражити сопствену корист приближавајући се престижним или моћним људима, тј. јачима'. Слично значење носи и паремија *Quien del sol está muy cerca, más se calienta* (досл. 'Ко је веома близу сунца, више се угреје'). У српском језику не проналазимо могући еквивалент који садржи компоненту *сунце* или неко друго небеско тело, али приближно значење има паремија *Ко у владу, с њим у параду*, којом се изражава да се треба приклонити онима који су на власти. Иако се наведена паремија превасходно везује за политички дискурс, пренесено се може односити и на друге особе које на неки начин владају или поседују одређену моћ.

У шпанском језику проналазимо и бинарну паремију *Salga el sol por Antequera (y póngase por donde quiera)*² (досл. 'Нек изађе сунце у Антекери, а нек зађе где год хоће'), која се врло често среће у редукованој варијанти, односно са изостављеним другим делом, а користи се да изрази да ће нека радња бити спроведена у дело ма какве биле њене последице. Будући да у наведеној паремији имамо употребљен топоним, односно да је локалног карактера, за очекивати је да у српском језику нећемо имати семантички парњак који би био сличног лексичког састава. Евентуални еквивалент који бисмо могли да понудимо био би *Куд љукло да љукло*, у значењу 'било шта било'.

Иако ни у једном од консултованих речника не проналазимо конструкцију *најравнији круг око сунца*, која има темпорално значење 'проћи годину дана', сматрамо да је битно поменути је будући да је врло фреквентна у употреби, посебно на друштвеним мрежама и то у ситуацијама када неко слави рођендан. Њен настанак мотивисан је чињеницом да је планети Земљи потребно 365 дана да направи круг око Сунца, а управо толико је потребно и човеку да буде годину дана старији.

На крају поглавља посвећеног фразеолошким јединицама са компонентом *сунце/sol* битно је напоменути и да је у оба језика ексцерпиран велики број паремија које спадају у тзв. метеоролошке пословице, а које се од других паремија разликују због своје специфичне тематике и значења које неретко није пренесено (Рио Корбањо 2002: 1076), те завређују третман у оквиру посебног рада. Као илустрацију можемо да понудимо паремију *Од Светиоџ Илије сунце све милије* у српском или нпр. *Sol de marzo hiero como tazo* (досл. 'Мартовско сунце обасјава зрацима као маљ') у шпанском језику.

Фразеолошке јединице са лексемом *звезда/estrella*

Звезде од давнина привлаче човекову пажњу као нешто недостижно и далеко, али ипак видљиво голим оком у ноћним сатима, када је небо ведро. У народу постоји уврежено веровање да звезде и њихов положај имају утицаја на човека и његов живот, те не изненађује чињеница да велики број фразема у свом саставу има управо лексему *звезда/e*, тј. *estrella(s)*. Веровање да сваки човек има своју звезду која га прати и штити кроз живот мотивисало је настанак фразема као што је *родити се под срећном звездом* са значењем 'имати среће, бити успешан у животу'. У прилог чињеници да није реч о локалном фразему говори и податак о постојању значењског еквивалента у шпанском језику, али са нешто другачијим лексичким саставом, *nacer/nacido/haber nacido con buena estrella* (досл. 'родити се/бити рођен са добром звездом'). Фразем истог значења у шпанском језику региструје се и у нешто другачијим варијантама *tener (una persona) (buena) estrella* (досл. 'имати (особа) (добру) звезду') и *campar uno con su estrella* (досл. 'истицати се неко својом звездом'). У свим наведеним варијантама разлика се огледа пре свега у употреби различитог глагола. У оба језика такође је регистрован фразем који са наведеним стоји у односу антонимије, тј. њиме се изражава да 'неко нема среће у животу', а регистровани облици су *родити се под несрећном/рђавом звездом*, тј. *nacer/nacido/haber nacido con mala estrella* (досл. 'родити се/бити рођен са лошом звездом').

Фразем *бројати звезде (на небу)* који у српском језику развија два значења: 1) беспосличити и 2) сањарити у шпанском језику има свог парњака по питању сличног лексичког састава, али са различитим значењем. Наиме, фразем *querer alguien/uno contar las estrellas* (досл. 'желети неко (пре)бројати звезде') значи 'зацртати себи нешто тешко оствариво, узалудно', што је јасно мо-

2 Претпоставља се да паремија води порекло из времена Католичких краљева који су у свом војном табору у Санта Феу донели одлуку да наредног дана изведу последњи напад на Гранаду (иначе последње уточиште Арапа на том тлу). Да би се паремија разумела, битно је знати да се град Антекера, у провинцији Малага, налази западно од Гранаде због чега је немогуће да сунце тамо излази.

тивисано чињеницом да је немогуће пребројати све звезде на небу. У шпанском језику такође проналазимо и паремију идентичног значења *A quien cuenta las estrellas le salen verrugas en la cara* (досл. 'Ономе који броји звезде излазе брадавице на лицу').

Са наведеним глаголом '(пре)бројати' у српском језику проналазимо фразем *пребројати све звезде на небу/небесима*, који се региструје и у варијантама *видети све звезде* и *израјати звезде пред очима*, а значење које носе је 'осетити јак, оштар бол као последицу пада или ударца'. У шпанском језику се наведено значење изражава преко фразема *ver (alguien) (las) estrellas (a mediodía/en medio del día)* (досл. 'видети (неко) звезде (у подне/сред дана)'). Будући да није могуће видети звезде током дана, јасно је да је нешто неочекивано морало да се деси како бисмо их видели, а то је у овом случају јак ударац од ког се помрачи пред очима.

И фразем *ковати (окивати, дизати, подизати, узносити) (некога/нешто) у звезде* са значењем 'претерано хвалити, уздизати, величати некога, нешто' има свој еквивалент у шпанском језику у виду фразеологизма *poner (una persona) a alguien/algo sobre/por las estrellas* (досл. 'ставити (неко) некога/нешто на звезде').

Сличност се уочава и код фразема *лајати на/у звезде/месец* са зебележеним значењем 'грдити, критиковати, вређати', али поново само на лексичком, а не и на семантичком плану, будући да се фразем *ladrar a la luna* (досл. 'лајати на месец') у шпанском језику користи како би означио да се неко узалудно жали или протестује против некога/нечега на шта не може утицати. Наиме, настанак наведеног фразема мотивисан је обичајем да пси ноћу лају на Месец, али будући да се Месец налази високо на небу, лавез пса до њега готово да и не допире, те се изнова ради о узалудној работи. Иако се у консултованим речницима српског језика не региструје значење овог фразема којим би се изразила 'беспосленост, доконост', па чак и 'безбрижност', на основу своје фразеолошке компетенције мишљења смо да се у савременом српском језику користи и у овим значењима. То се донекле може осетити и у паремијама забележеним код Вука *Пас и на звијезде лаје* и *Што њас на звијезде лаје, што Бог не слуша* за које, иако немамо забележено значење, можемо претпоставити да су мотивисане чињеницом да псу ноћу, будући да нема других активности, из досаде једино преостаје да лаје на звезде, те да се фигуративно може пренети и на беспосленог човека.

Фразем *од звезде до звезде*, који се у српском користи да изрази значење 'од зоре/јутра до мрака/свитања', у шпанском језику у свом саставу има друго небеско тело, тј. највећу од свих звезда – Сунце, те му је облик *de sol a sol* (досл. 'од сунца до сунца').

Када је у питању фразем *скидати звезде (богове и сл.) са неба/небеса* који у српском језику развија два значења: 1) 'псовати, грдити, проклињати' и 2) 'угађати, обећавати немогуће', у шпанском језику као еквивалент проналазимо фразем *prometer a alguien la luna (y las estrellas)* (досл. 'обећавати некоме месец (и звезде)') који у свој састав укључује и једно друго небеско тело, тј. природни сателит – Месец. Разлика се такође огледа и у чињеници да наведени фразем у шпанском језику изражава само значење 'обећавати немогуће'.

У српском језику такође проналазимо фразем *шрновити/штрм је њуи до звезда*, који заправо представља варијанту славне латинске паремије *Преко шрња, до звезда* која се неретко користи и у оригиналном облику – *Per aspera ad astra*. Значење које носи ова фразеолошка јединица је 'с муком/напором и радом долази се до признања и до славе', а у шпанском језику се користи у оригиналном, латинском облику.

Поред фразема за које проналазимо еквиваленте у оба језика, регистрован је и одређени број оних за које то није могуће, а да буду сличног лексичког састава, тј. да у свој састав укључују барем неко небеско тело. У српском језику је то случај са фраземом *гасити/помрачит се некоме звезда* који носи значење 'пролази нечија слава/моћ'. Са сличним значењем би се евентуално могла навести колокација *estrella fugaz* (досл. 'звезда која ишчезава'), која се пре свега користи да

означи 'метеор', тј. оно што је у народу познато и као 'звезда падалица', али се у шпанском пренесено може односити и на особу којој пролази слава. У РМС проналазимо забележен и фразем *да му је звезда Даница на челу* који се користи како би се изразило значење 'ма колико био значајан'.

Од фразема у шпанском језику проналазимо и фразем *levantarse (uno) con (las) estrellas* (досл. 'устајати са звездама') чије је значење 'устајати рано', тако да би његов значењски еквивалент у српском језику могао бити фразем *устијајати са његовима*, али се разлика огледа у лексичком саставу, будући да уместо небеског тела у српском имамо зооним. Са сличним обликом се региструје и фразем *levantarse/subir sobre/a las estrellas* (досл. 'пењати се на звезде'), али значење које носи ова устаљена конструкција је 'беснети, љутити се, срдити'. У шпанском језику проналазимо и паремију *Unos nacen con estrella y otros nacen estrellados* (досл. 'Једни се роде са звездом, а други тресну о зид'), која се користи како би означила да немају сви подједнако среће у животу, а за коју Виња као преводни еквивалент нуди *Један се роди сиромаш, други богаћ*, али смо мишљења да би као преводно решење адекватнија била паремија *Животи је неке мајка, а неке маћеха*, будући да је фреквентнија у употреби у савременом српском језику и да носи значење 'неко има среће у животу, а неко нема'. У шпанском језику такође проналазимо и паремију *Una estrella no hace sereno* (досл. 'Једна звезда не чини ведрину'), која би се могла сматрати архаичном, будући да се у савременом шпанском језику исто значење изражава паремијом *Una golondrina no hace verano* (досл. 'Једна ластва не чини лето'), чији је еквивалент у српском језику *Једна ластва не чини пролеће*.

На основу свих наведених фразеолошких јединица, јасно се закључује да звезда у устаљеним језичким конструкцијама пренесеног значења може да развије значења која имају позитивну конотацију, тј. звезда се у тим случајевима посматра као нешто што човеку доноси срећу и благостање, достизање звезда представља афирмацију човека и његовог рада, док су са негативном конотацијом оне фразеолошке јединице кроз које се изражава да се са проласком/гашењем сјаја звезда гаси и човекова срећа, тј. успех. У прилог томе да је већи број оних позитивно обојених говори и чињеница да лексема *звезда* развија широк спектар фигуративних значења, па тако *звезда водиља* означава духовни оријентир, начело којим се човек води; за особу која је успешна у свом послу и представља узор за друге се каже да је (*филмска/фудбалска/позоришна*) *звезда*; они најистакнутији у кинематографији добијају своју *звезду на холивудској стизи славних*; хотели се у хотелијерству рангирају према броју звездица (*хотел са пет звездица*); а у гастрономији према броју *Мишелинових звездица*. Да у последња два примера те звезде ипак нису у рангу са оним савршеним, недодирљивим, небеским може између редова да се прочита, будући да су употребљене у деминутиву.

Закључак

Предмет истраживања овог рада представљале су фразеолошке јединице које у свом саставу садрже лексема *сунце/sol* и *звезда/estrella*. Анализа је вршена на лингвистичком пару српски-шпански, а грађа за анализу ексцерпирана је из фразеолошких речника и речника опште намене у двама наведеним језицима.

Устаљене лексичке конструкције пренесеног значења са лексемом *сунце/sol* развијају најразличитија значења, како у српском, тако и у шпанском језику, од којих су нека обојена позитивном, док су пак друга обојена негативном конотацијом. Тако су нека од позитивних значења која носе 'бити чист, јасан, праведан', 'вечно, заувек', 'нови почетак, нада', 'боља времена, срећа', 'обрадовати се некеме', док су негативна 'тражити сопствену корист', 'доживети нешто непријатно/велику несрећу', 'заробити', 'не дати мира', 'умрети'.

Када је у питању лексема *звезда/estrella*, на основу анализираних фразеолошких јединица уочено је да звезда у устаљеним језичким конструкцијама пренесеног значења често развија зна-

чења која имају позитивну конотацију, тј. звезда се тада посматра као нешто што човеку доноси срећу, благостање, успех и моћ, док достизање звезда представља афирмацију човека и његовог рада. Поред тога, носи и значења 'сањарити', 'угађати', 'бити безбрижан'. Са друге стране, са негативном конотацијом региструју се конструкције у којима пролазак/гашење сјаја звезде заправо представља гашење човекове среће, тј. славе, али и конструкције које носе значења 'осетити јак бол', 'беспосличити', 'зацртати себи немогуће', 'претерано хвалити', 'грдити/критиковати/ вређати', 'љутити се', па чак и 'псовати'.

Анализом је такође установљено да је у српском језику већи број фразеолошких јединица са компонентом *zvezga/estrella* које имају свој лексички и семантички парњак у шпанском језику него што је то случај са онима са компонентом *sunce/sol*. Тамо где због културолошких разлика није било могуће успоставити еквиваленцију у виду конструкције која у свом саставу садржи неко небеско тело, понуђена су друга преводна решења.

Из анализе су искључене метеоролошке паремије, будући да због локалног карактера, специфичног облика и значења које је неретко и дословно, изискују посебну анализу и биће предмет анализе засебног рада.

ИЗВОРИ

- Bujtrago 2000: A. Buitrago, *Diccionario de dichos y frases hechas*, Madrid: Espasa Calpe.
- Kantera Ortis de Urbina, Gomis Blanco 2007: Cantera Ortiz de Urbina, Jesús; Gomis Blanco, Pedro, *Diccionario de fraseología española: locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas usuales en español: (su interpretación)*. Madrid: Abada.
- Matica srpska 2011: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Matica srpska/Matica hrvatska 1967: *Рећник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад: Мatica srpska/Zagreb: Мatica hrvatska.
- Miloslavjević 2008: B. Miloslavjević, *Srpsko-francuski rečnik idioma i izreka*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Otašević 2007: Đ. Otašević, *Mali srpski frazeološki rečnik*, Beograd: Alma.
- Sbarbi i Osuna: Jose Maria Sbarbi y Osuna, *Diccionario de refranes, adagios, proverbios, modismos, locuciones y frases proverbiales*, Ciudad de México: Fundación Carlos Slim.
- Stefanović Karadžić 1987: V. Stefanović Karadžić, *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*, Beograd: Prosveta.
- Stojanović 2006: M. Stojanović, *Rečnik fraza i opštih izraza: srpsko-španski (55.000 terminoloških jedinica)*, Beograd: Građevinska knjiga.
- Varela, Kubart 2004: F. Varela, H. Kubarth, *Diccionario fraseológico del español moderno*, Madrid: Gredos.
- Vinja 2005: V. Vinja, *Španjolsko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
- Вишејезична збирка пословица: *Refranero multilingüe*. <<https://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/>>. 15.5.2024.

ЛИТЕРАТУРА

- Gerbran i Ševalije 2009: A. Gerbran, Ž. Ševalije, *Rečnik simbola*, Novi Sad: Izdavačka kuća Kiša.
- Hrnjak 2008: A. Hrnjak, *Nebo i nebeska tijela u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*, *Riječ*, 2008., god. 14., sv. 1, 89–98.
- Jakop 2018: N. Jakop, *Sestavine kozmosa v slovenski frazeologiji*, u: Kržišnik, E., Jakop, N., Tomazin, M. J. (eds.), *Prostor in čas v frazeologiji*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani. <https://doi.org/10.4312/9789612378752>
- Mutavdžić, Krijezi, Sivački 2020: P. Mutavdžić, M. Krijezi i A. Sivački, *Mesec u frazeologizmima u savremenom albanskom, grčkom i srpskom jeziku*, *Filološki pregled*, Vol. 47 (2020) No. 2, 39–61.
- Rio Korbačo 2002: M. P. Río Corbacho, *La paremia hagiográfica en francés, castellano y gallego: estudio contrastivo*, Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.
- Sirlot 1992: J. E. Cirlot, *Diccionario de símbolos*, Barcelona: Editorial Labor.

PER SOL AD ASTRA: PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE LEXEMES SUN/SOL
AND STAR/ESTRELLA IN SERBIAN AND SPANISH

Summary

The subjects of this paper's analysis are phraseological units that include the lexemes *sun/sol* and *star/estrella* in Serbian and Spanish. Within the context of this paper, we interpret the term phraseological unit in a broader sense, i.e. the analysis includes all those types of established word constructions that represent the subject of phraseology research in a broader sense. The collected material was excerpted from several phraseological, as well as general-purpose dictionaries in Serbian and Spanish. Based on the obtained results, it was concluded that both analyzed lexemes are very productive for the creation of phraseological units and that the meanings they develop often have both a positive and a negative connotation. Thus, some of the meanings carried by phraseological units with the lexeme *sun/sol* are 'to be happy for someone', 'to be clear, clean, just', 'to bring someone better times/happiness', but also 'not to give someone peace', 'to experience discomfort/to have an unfortunate experience', 'to seek one's own benefit' and even 'to die'. When it comes to phraseological units with the lexeme *star/estrella*, some of the meanings that are identified are 'to have luck/not to have luck', 'to dream', 'to please', 'to praise too much', 'to set impossible goals', etc. When it comes to phraseological equivalence in the language pair Serbian-Spanish, the analysis showed a higher degree of equivalence in expressions with the constituent *star/estrella* in comparison with *sun/sol*.

Key words: phraseological units, Serbian language, Spanish language, sun, star

Maša Petrović Gujaničić
Irena Selaković